

Invaren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Voorkeuren van pensioendeelnemers in een referendum

Harry van Dalen
Kène Henkens

Colofon

Industry papers zijn papers voor professionals in de pensioen- en verzekeringssector. Ze worden op de Netspar website gepubliceerd na goedkeuring door de Netspar Editorial Board (EB). De EB controleert de papers op zowel academische kwaliteit als toegankelijkheid voor niet-academische professionals. Industry papers worden gepresenteerd voor discussie op Netspar-evenementen. Vertegenwoordigers van academische en sectorpartners worden uitgenodigd voor deze evenementen.

Netspar Industry Paper 2025-03, januari 2025

Dankwoord

Met dank aan Alfred Slager, Theo Nijman en Kees Koedijk voor hun commentaar op eerdere versies van het paper en/of de survey, alsmede de leden van de Netspar Editorial Board.

Editorial Board

Voorzitter:

Andries de Grip, Universiteit Maastricht

Leden:

Mark-Jan Boes, Vrije Universiteit Amsterdam

Damiaan Chen, De Nederlandsche Bank

Marcus Haveman, NN

Arjen Hussem, PGGM

Kristy Jansen, University of Southern California

Sven Klijnhout, Achmea

Raymond Montizaan, Universiteit Maastricht

Alwin Oerlemans, APG

Mariëtte Sanderse, PMT

Peter Schotman, Universiteit Maastricht

Erik Schouten, Ministerie van Financiën | Belastingdienst

Frank Smudde, APG

Jeroen Wirschell, PGGM

Marianne Zweers, a.s.r.

Ontwerp Maan

Vormgeving Bladvulling

Redactie Jolanda van den Braak

Industry Papers is een uitgave van Netspar. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de auteur(s).

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Abstract	5
Inleiding	6
1. Pensioenrechten: invaren of ingroeien?	10
2. Methode: survey referendum ‘invaren versus ingroeien pensioenrechten’	15
3. Resultaten van het referendum	19
4. Mening en bedenkingen rond een pensioenreferendum	25
5. Conclusie	29
Literatuur	30
Bijlagen: achtergrondstatistieken en additionele analyses	32

Affiliaties

Harry van Dalen – NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, Tilburg University

Kène Henkens – Rijksuniversiteit Groningen, Universiteit van Amsterdam

Samenvatting

Het houden van een referendum over de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel wordt veelvuldig bepleit als middel om ook de stem van de pensioenfondsdeelnemer te laten meewegen in dit proces. In dit paper besteden we aandacht aan wat het opkomstpercentage en de uitkomst van een collectief referendum op het niveau van het eigen pensioenfonds zouden zijn. We leggen hierbij de vraag voor of men de pensioenrechten 1) wil invaren – oude en nieuwe pensioenrechten worden bij elkaar gehouden en de regels van het nieuwe stelsel gelden – of 2) wil ingroeien – men scheidt oude en nieuwe pensioenrechten met bijbehorende regels. De keuzes van pensioenfondsdeelnemers onderzoeken we met een survey, waarbij we er specifiek op letten hoe gevoelig een dergelijke keuze is voor *nudges* en hoe belangrijk het geven van meerdere mogelijke antwoordopties kan zijn.

De mogelijke opkomst voor een dergelijk referendum is hoog (72 procent) en in alle varianten van het referendum hebben pensioenfondsdeelnemers de voorkeur voor het ingroeien van pensioenrechten. Pensioenfondsdeelnemers hebben echter niet veel vertrouwen in hun eigen mening over deze transitie. Over de gehele breedte van het politieke spectrum, van links tot rechts, vinden pensioenfondsdeelnemers het pensioenstelsel te complex om een mening over te vormen – en onder dergelijke omstandigheden is een referendum niet zinvol. De helft van de pensioendeelnemers is er voorstander van dat beslissingen over het nieuwe pensioenstelsel door deskundigen worden genomen. Slechts 17 procent van hen is het niet eens met de stelling dat dergelijke beslissingen aan pensioendeskundigen kunnen worden overgelaten.

Abstract

The use of a referendum in giving participants a voice in the making of decisions about the transition to the new pension system in the Netherlands is often proposed. In this paper we track through the use of an internet survey how high the turnout will be if such a referendum would be held at the level of the pension fund and what the outcome would be. In particular the choice between 1) transferring all the pension rights in at a specified date of transition – the standard way proposed in the new pension law, a so-called big-bang transition or 2) keeping the accumulated pension rights as they are and only accumulating new pension rights under the new pension law. Over time, the cohorts with the old pension rights will be phased out. We track out how sensitive choices are at a referendum for nudges, as well as for the importance of including more choice options in a referendum setting.

The turnout for a referendum is quite high (72 percent) and for all variants of referendum settings pension fund participants prefer the gradual phase out plan and not the big-bang standard option as stipulated by the new pension law. Pension fund participants reveal in their evaluation of the referendum issues that they find the pension matters of a transition too complex to be trusted with them and half of the participants would rather delegate these decisions to pension experts. Only 17 percent is against the idea of delegating these decisions about the new pension system to experts.

Inleiding

Op 1 juli 2023 is de Wet toekomst pensioenen (Wtp) in werking getreden en de uiterste datum waarop de overgang naar dit nieuwe stelsel moet zijn voltooid – naar verwachting op 1 januari 2028 – komt dichterbij. Ondanks de soms felle discussies over de Wtp lijken deze vooral voorbehouden aan experts (Van Wijnbergen, 2024, Joseph, 2024 en Bovenberg, 2024) en lijken deelnemers zich veelal weinig bewust van wat de nieuwe Wtp betekent voor hun pensioenvoorziening. Een van de kernzaken in het nieuwe stelsel is dat opgebouwde pensioenrechten geheel overgaan naar het nieuwe stelsel, het zogenaamde ‘invaren’. En dat proces van invaren verdeelt de geesten in pensioenland.

Momenteel zijn er van verschillende kanten voorstellen gedaan om de pensioendeelnemer meer zeggenschap te geven in het doorvoeren van deze hervorming. Zo opperde Agnes Joseph (NSC) het idee de pensioenfondsdeelnemer instemmingsrecht te geven in het beleid van het eigen pensioenfonds in het overhevelen van opgebouwde pensioenrechten in het nieuwe stelsel zoals vermeld in de Wtp (zie Tweede Kamer, 2024). Joseph en haar partij (zie bijvoorbeeld het NSC-verkiezingsprogramma) nemen het woord ‘referendum’ niet in de mond, maar het principe dat zij voorstaan, komt in grote lijnen overeen: men raadpleegt het volk (of een groep) en afhankelijk van welke rechten men toedicht aan de uitkomst (correctief, bindend, raadgevend) kan dit leiden tot wijziging, verbetering of aanneming van een besluit of wetsontwerp en zodoende implicaties hebben voor niet alleen het eigen pensioen, maar ook voor dat van andere deelnemers.

In dit industry paper gaan we na wat de uitkomst van een collectief referendum op pensioenfondsniveau zal zijn, waarbij we nadrukkelijk aandacht besteden aan het belang van de vraagstelling in een referendum voor uitkomsten. In een eerdere studie (van Dalen en Henkens, 2024a) bestudeerden we welke invloed *defaults* (*opt-in* of *opt-out*) op de individuele voorkeur van deelnemers hebben om mee te gaan met het nieuwe stelsel. Het artikel liet zien dat de gemodelleerde defaults van grote invloed waren. Met een neutrale vraagstelling is een duidelijke meerderheid (73%) voor behoud van oude pensioenrechten. Met een *nudge* richting het oude stelsel (‘Als u niets doet, blijft alles bij het oude’) wordt dat een overduidelijke meerderheid (84%). Met een *nudge* richting het nieuwe stelsel (‘Als u niets doet, gaat u automatisch over naar het nieuwe stelsel’) is nog ‘slechts’ 50 procent van de ondervraagden tegen invaren van oude rechten. Bij alle vraagstellingen bleek de hang naar de status quo overduidelijk aanwezig.

Deze eerdere studie kende een aantal aspecten in de vormgeving van de vragen waar kenners van de Wtp hun vraagtekens bij zullen plaatsen. Allereerst zal men opperen dat er *geen weg terug* is als het gaat om de overgang naar het nieuwe stelsel. De keuze om bij het oude pensioenstelsel te blijven is niet meer mogelijk. De Eerste en Tweede Kamer hebben in meerderheid hun stem gegeven aan de Wtp, de ultieme transitiedatum – 1 januari 2028 –

staat vast en transitieplannen zijn volop in ontwikkeling. Een tweede tegenwerping die men kan opperen over de bovengenoemde studie is dat deze uitging van *individuele keuzes*, terwijl de keuze om over te gaan naar het nieuwe stelsel niet aan de individuele deelnemers is; uiteindelijk zal het verzoek tot invaren worden gedaan door de sociale partners¹.

Om recht te doen aan bovenstaande bezwaren en om te bezien hoe robuust de hang naar de status quo is onder alternatieve omstandigheden, nemen we in dit industry paper een ingroeivariant voor de invoering het nieuwe pensioenstelsel onder de loep. In 2020 kwam Kocken al met een dergelijk voorstel voor geleidelijke invoering: 'Ingroeien met tijdelijk twee contracten naast elkaar is de enige manier om de transitie te realiseren. Anders loopt de boel jarenlang vast en komt er geen nieuw stelsel.' Ook NSC-kamerlid Joseph (2022) heeft zich sterk gemaakt voor een ingroeivariant waarbij oude en nieuwe rechten naast elkaar blijven bestaan zolang er deelnemers (in leven) zijn die nog oude rechten hebben opgebouwd. In aanvulling op Kocken (2020) wil zij deelnemers hierbij graag een stem geven door te pleiten voor een referendum op het niveau van pensioenfondsen. In de vormgeving van het keuzeprocés richten wij de aandacht in dit industry paper uitsluitend op een collectief referendum op het niveau van het eigen pensioenfonds.²

Tot slot kan men tegenwerpen dat het peilen van deze meningen geen zin heeft omdat sommige pensioenfondsen al per 1 januari 2025 willen invaren. Wij menen echter dat deze peiling waarde heeft, al was het maar voor een pensioensector om de sentimenten te kennen van de eigen deelnemers. De peiling kan inzicht geven in verwachtingen en vertrouwen van pensioenfondsdeelnemers in een van de grootste pensioenhervormingen in Nederland. Daarnaast kan men beargumenteren dat het meewegen van de stem van de deelnemer noodzakelijk is, wat vooral schuilt in de verplichtstellingen rond pensioen. Deze vormen een groot goed, maar hebben tegelijkertijd als nadeel dat de exit-optie niet mogelijk is en dat van deelnemers veel loyaliteit gevraagd wordt (cf. Hirschman, 1970). De facto wordt met de Wtp het bezwaarrecht buiten werking gesteld (zie advies Vaste Kamercommissie SZW van Peters, 2024) en steunt men met de uitgestippelde invaarroute op de loyaliteit of het vertrouwen van deelnemers. Er klinken ook geluiden om de voice-optie wel te gebruiken indien men het stelsel wil behouden en veranderen. Het referendum is een instrument waarmee de stem van deelnemers vorm kan krijgen en wellicht op regelmatige basis betrokken kan worden. Dat geluid klinkt ook door in het betoog van Stevens (2023), die stelt dat het succes van de Wtp sterk afhankelijk zal zijn van het maatschappelijk vertrouwen. Het plan van invaren is wat hem betreft uniek in de wereld, maar kent zeker zijn zwakke

-
- 1 Sociale partners doen een verzoek tot invaren. Het pensioenfonds heeft een zelfstandige rol bij het toetsen van het verzoek tot invaren, maar kan deze toets alleen uitvoeren nádat sociale partners een verzoek tot invaren hebben gedaan. Het pensioenfonds kan niet zelfstandig besluiten tot invaren (zie verder de site Werken aan ons pensioen).
  - 2 Let wel: er vindt geen analyse plaats op specifieke pensioenfondsen (zoals ABP of PFZW), maar uitsluitend hoe pensioenfondsdeelnemers in Nederland een keuze maken voor hun eigen pensioenfonds.

punten omdat het neerkomt op het inbreken in lopende pensioencontracten, hetgeen het risico op juridische conflicten met zich meebrengt en het verlies aan vertrouwen. Vertrouwen in het pensioenstelsel is een groot goed en het beschadigen daarvan in de ogen van pensioenfondsdeelnemers zal de uitvoerbaarheid van onvermijdelijke vervolgstappen schaden. En zoals Van Popta en Steenbeek (2021) het advies meegegeven in hun overzicht van lessen uit internationale pensioentransities: 'De weg naar het einddoel betreft geen technische implementatie, maar is een lang en kronkelig pad waarbij vertrouwen opgebouwd en behouden moet worden.' De belangrijkste les van de blik over de grens is dat een grootscheepse hervorming zoals de huidige stelselherziening onvermijdelijk nieuwe vragen oproept en een nieuwe dynamiek. Het is dan ook een illusie om te denken dat hervormingen na 1 januari 2028 achter de rug zijn.

Met de analyse van een aantal varianten van een collectief referendum gaan we na hoe invloedrijk een aanbeveling van sociale partners kan zijn op de uitkomst van het referendum. En ook: hoe belangrijk het geven van meerdere mogelijke antwoordopties kan zijn. De opties ja of nee, voor of tegen zijn overzichtelijk, maar dwingen deelnemers tegelijkertijd tot het maken van een keuze – terwijl veel mensen over een complex vraagstuk zoals het pensioen geen duidelijke voorkeur hebben of 'het niet weten'. Om de gevoeligheid van keuzes en daarmee de uitkomst van een referendum te onderzoeken, worden ook opties gegeven als een blanco stem of 'geen steun aan het invaren, laat alles bij het oude.' Gegeven de uitkomst van de eerdere studie zou men verwachten dat de optie 'geen steun aan invaren' veelvuldig gekozen wordt. Tegelijkertijd is de ingroeivariant juist een compromisvoorstel waarbij men deels oude rechten behoudt en deels nieuwe rechten opbouwt. Wanneer de ingroeivariant op meer steun kan rekenen dan een voorkeur voor 'alles bij het oude houden', dan is dat een veelzeggend teken voor het pensioendebat.

Behalve het vraagstuk 'hoe bepaalt de vormgeving van een referendum een uitslag?', is uiteraard de uitslag zelf van groot belang. We gaan daarom na in hoeverre keuzes samenhangen met 1) sociaal-demografische kenmerken (leeftijd, opleiding, geslacht) en 2) het vertrouwen van deelnemers in hun pensioenfonds en de verwachte consequenties van de Wet toekomst pensioenen – en dan met name wat dit volgens de deelnemers betekent voor hun pensioenuitkering.

Tot slot stellen we de vraag aan de orde hoe pensioenfondsdeelnemers aankijken tegen i) de complexiteit van de vraagstukken die de pensioenhervorming oproept en ii) de behoefte aan een stem in het beslissingsproces. Om hierin meer inzicht te verkrijgen hebben we deelnemers een aantal stellingen voorgelegd na afloop van het maken van keuzes in het voorgelegde referendum. Hiermee kunnen we bijvoorbeeld polsen of men een referendum een goed idee vindt of dat men de beslissingen over het nieuwe pensioenstelsel toch liever overlaat aan pensioendeskundigen. Zeker gezien de sterke voorkeuren van bepaalde politieke partijen vóór referenda (denk aan D66, SP en NSC) of tegen referenda zoals de VVD en

Invaren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

het wantrouwen van weer andere partijen (bijvoorbeeld PVV, BBB) tegen te grote inmenging van deskundigen in het maken van politieke keuzes, zou men verwachten dat op dit punt in potentie veel onenigheid bestaat onder kiezers van deze partijen.

1. Pensioenrechten: invaren of ingroeien?

Het nieuwe pensioenstelsel zoals vastgelegd in de Wet toekomst pensioenen (Wtp) is ten diepste een overgang van een uitkeringsgedefinieerd stelsel (of DB, *defined benefit*) naar een premiegedefinieerd stelsel (of DC, *defined contribution*). Uiteraard zijn er meer wijzigingen gekoppeld aan deze hervorming; denk aan de ambitie om het transparanter (zicht op eigen pensioenpot), persoonlijker (meer keuzes) en eerlijker (afschaffing doorsneesystematiek) te maken. Onderdeel van de overgang naar het nieuwe stelsel vormt de omzetting van de bestaande pensioenopbouw van deelnemers naar een persoonlijk pensioenvermogen, waarbij de nieuwe regels van de Wtp van toepassing zijn. In het pensioenjargon wordt dit proces aangeduid als 'invaren'. Hoewel de indruk wordt gewekt dat invaren altijd moet, is de werkelijkheid genuanceerder. Het invaren van bestaande pensioenrechten is het standaardpad, zo men wil de *default*-keuze in het Wtp, maar invaren is géén wettelijke verplichting.

Mehlkopf en Nijman (2024) geven een bondig overzicht van de economische overwegingen bij het invaren. De gronden wanneer men van het standaardpad kan afwijken vatten zij als volgt samen:

'Als invaren onevenredig ongunstig is voor een bepaalde groep belanghebbenden, dan kunnen sociale partners afzien van een verzoek tot invaren. Een dergelijk besluit moet evenwichtig zijn en alle relevante belangen moeten in acht zijn genomen. De onderbouwing van dit besluit moet worden opgenomen in het transitieplan.

Het pensioenfonds kan het verzoek tot invaren afwijzen. Dit kan op basis van drie limitatieve gronden:

- 1) als het invaren onevenredig ongunstig is voor bepaalde groepen fondsdeelnemers,
- 2) als invaren niet uitvoerbaar is binnen een beheerste en integere bedrijfsvoering en/of
- 3) als het invaarverzoek in strijd is met wet- en regelgeving.

Bovendien geldt dat elk besluit van het pensioenfondsbestuur moet voldoen aan de eisen van een evenwichtige belangenafweging (artikel 105 Wtp).'

Joseph (NSC) heeft zich hard gemaakt om de stem van deelnemers mee te nemen. Het is in haar ogen en dat van haar partij een omissie in de wetgeving rond de besluitvorming over invaren: deelnemers hebben geen individueel of collectief instemmingsrecht. Het staat sociale partners echter vrij om ervoor te kiezen uitsluitend een verzoek tot invaren te doen bij het fonds na een bepaalde vorm van deelnemersraadpleging - door sommigen ook wel aangeduid als referendum. De uitslag vormt een advies dat sociale partners kunnen meewegen in hun besluitvorming. Dat besluit moet volgens de huidige regels bij sociale partners liggen, omdat de onderbouwing om niet in te varen moet worden gebaseerd op de wettelijk voorgeschreven gronden.

De verplichting om een evenwichtige belangenafweging te maken is een redelijke en noodzakelijke eis. Het invaren van pensioenrechten bedraagt inmiddels ongeveer 1.600 miljard euro aan pensioenvermogen (zie figuur 1). Het overzetten van dit enorme bedrag in één klap naar het nieuwe stelsel maakt deskundigen nerveus omdat er juridische haken en ogen aan kunnen zitten en administratieve risico's en kosten. Het is daarom dat Kocken (2020) deze zogenaamde *big bang*-transitie een kansloze affaire noemt en zich sterk maakte voor een ingroeivariant. Niet invaren betekent de facto dat de bestaande pensioenopbouw niet wordt omgezet en vermijdt dat de juridische aard van het opgebouwde pensioen verandert. Alle nieuwe op te bouwen pensioenrechten vinden plaats in de premiereregeling. Het besluiten tot wel of niet invaren kent zijn voors en tegens.

Volgens Mehlkopf en Nijman (2024) pleiten de volgende argumenten voor het volgen van de route van het invaren:

- **Het leidt tot eerdere vrijval van buffers.** Bij invaren zijn er direct minder buffers nodig en is het mogelijk om direct een eenmalig hogere toeslagverlening op de invaardatum te verlenen.
- **Het levert een bijdrage aan de compensatie voor afschaffing van de doorsneesystematiek.** Toekomstige generaties erven als het ware lagere buffers, maar krijgen ook een situatie waarin de impliciete omslagfinanciering die in de doorsneesystematiek ligt besloten wordt afgeschaft.
- **Er is direct voordeel voor betere leeftijdsafhankelijke toedeling van risico's.**
- **Het geeft behoud van mogelijkheden voor risicodeling tussen generaties.** Bij invaren wordt het oude en nieuwe pensioen bij elkaar gehouden in één collectief. Dit biedt de mogelijkheid om risico's te delen tussen jongere en oudere generaties via de solidariteits- of risicodelingsreserve.
- **Het vermindert belangentegenstellingen tussen groepen deelnemers in de nieuwe premiereregeling.** Herverdeling is nu beperkt tot de solidariteitsreserve.

Tegen invaren (en dus vóór een ingroeivariant) zijn de volgende argumenten te berde te brengen:

- **Men vermijdt dat de (juridische) aard van bestaande pensioenaanspraken verandert.** Immers, bij invaren is de bestaande pensioenopbouw onderhevig aan de regels van de solidaire of flexibele premiereregeling. Draagvlakrisico's binnen pensioenfondsen worden daarmee vermeden.
- **Men vermijdt mogelijke juridische risico's.** Dit is uiteraard verbonden aan het eerste punt, maar het is een risico dat volgens sommige juristen reëel is omdat het invaren een aantasting is van eigendomsrecht van deelnemers.

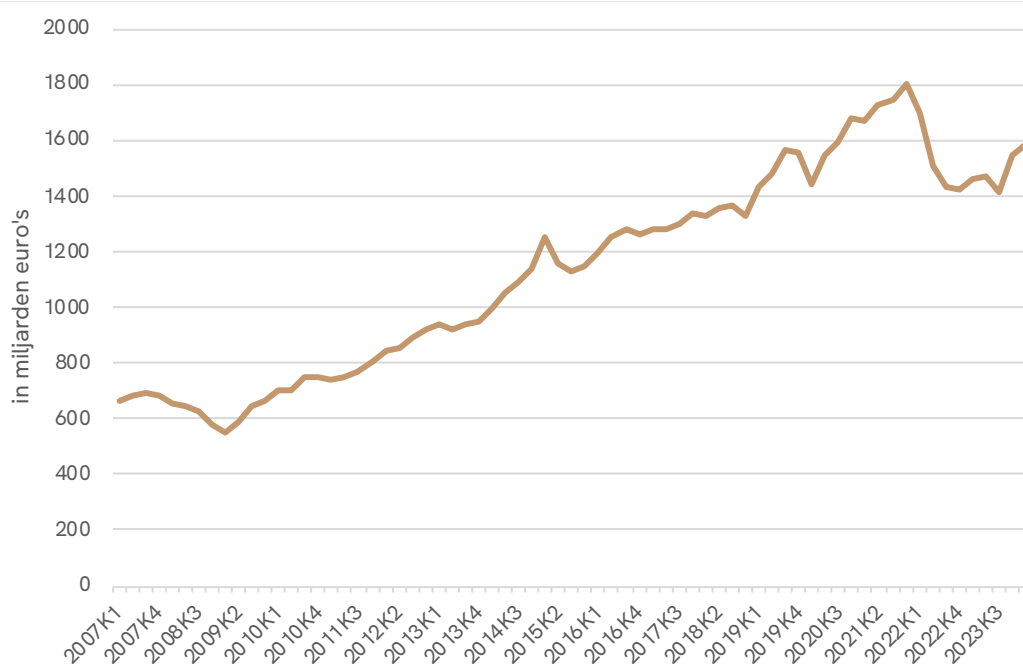
Invaren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

- **Men vermijdt het piekmoment in belangentegenstellingen.** Niet invaren vermijdt dat het actuele overschot of tekort in een pensioenfonds op het moment van de transitie wordt verdeeld over alle leeftijdsgroepen.
- **Wanneer de eenmalige uitvoeringskosten van de transitie niet opwegen tegen de voordelen van het invaren.** Een belangrijke kostenpost betreft pensioenadministratie die vlekkeloos moet zijn wil deze big-bang transitie slagen.

Ook Joseph (2024) heeft in haar maidenspeech voor de Tweede Kamer in januari 2024 aandacht besteed aan de juridische risico's en de problemen die het invaren kan oproepen. Zij deed dit vanuit haar ervaring als actuaaris in de pensioenpraktijk en wees niet alleen op de administratieve moeilijkheden, maar ook op de pensioencommunicatie en -berekeningen die in haar ogen een te positief beeld van het nieuwe stelsel geven. Critici van het invaren zijn overigens niet voor het stopzetten van de pensioenhervorming, maar vrezen wel dat er ongelukken gebeuren als de koers wordt ingezet op invaren. Zij hebben voorgesteld om de weg van de geleidelijkheid te kiezen, waarbij het nieuwe pensioenstelsel langzaam maar zeker ingroeit. Om enig gevoel te krijgen bij wat de ingroeivariant inhoudt, citeren we hier Agnes Joseph die in 2022 (toen verbonden aan Achmea, nu Tweede Kamerlid voor NSC) op persoonlijke titel voorstelde om het proces van invaren geleidelijk te laten plaatsvinden:

'Voor deze ingroeivariant is invaren niet nodig. De reeds opgebouwde uitkeringen blijven staan. De nieuw ingelegde premies gaan voortaan in persoonlijke pensioenvermogens.

Figuur 1. Totaal belegd vermogen (inclusief derivaten) voor risico pensioenfondsen, 2007-I tot 2024-I (kwartaalcijfers)

Bron: DNB, pensioenstatistieken

Vanuit die persoonlijke pensioenvermogens kan de deelnemer vanaf tien jaar voor pensioendatum geleidelijk een uitkering aankopen in het bestaande uitkeringencollectief. In de loop van de tijd zitten er in het uitkeringencollectief alleen nog maar (bijna) gepensioneerden en hebben alle jongere deelnemers persoonlijke pensioenvermogens. Dan zijn we volledig naar de nieuwe situatie toegegroeid.'

Zoals velen ook duidelijk maken zitten er aan de ingroeivariant ook nadelen. Zoals: dat pensioenfondsen twee systemen naast elkaar in stand moeten houden, wat de administratiekosten kan doen stijgen. Op voorhand is onduidelijk hoe sterk dit nadeel is.

Een ander nadeel is dat de regels van het nFTK (nieuw financieel toetsingskader) moeten blijven gelden zolang er oude pensioenrechten zijn. Joseph (2023) wijst er echter op dat die regels van de pensioentoezichthouder DNB over de tijd minder zullen gaan knellen. Haar lezing van gevolgen is:

'[V]eel van de huidige nadelen van het FTK worden in de loop van de tijd minder groot. Omdat het uitkeringencollectief veroudert, heb je bijvoorbeeld minder last van rentegevoeligheid. In de loop van de tijd wordt de rentegevoeligheid van de uitkeringen vergelijkbaar met de rentegevoeligheid van een variabele uitkeringsfase. Bovendien kan je eerder indexeren doordat de toekomstbestendige indexatie-eisen lager uitpakken.'

Ervaringen met een referendum in pensioenzaken zijn zeldzaam in de meeste landen.³ Zwitserland vormt hierop een uitzondering; het instrument van het referendum is daar ingeburgerd. Op het terrein van pensioenvraagstukken is wellicht het Zwitserse referendum van 22 september 2024 instructief. Het laat niet alleen zien hoe de status quo van grote invloed is op keuzes, maar ook dat de geloofwaardigheid van publieke instellingen van groot belang is. Daarnaast is deze casus interessant omdat Zwitserland met min of meer dezelfde elementen te maken heeft als Nederland: een forse stijging van de levensverwachting over de jaren heen die pensioenbeloftes duur maakt, een daling van de rente en een arbeidsmarkt die danig van karakter is veranderd. In het bewuste referendum kon de bevolking stemmen voor of tegen de hervorming van het aanvullend pensioen om deze tweede pijler vergrijzingsbestendig te maken. Het betrof hier een verlaging van de pensioenuitkering (meer specifiek: het percentage van het gespaarde kapitaal werd verlaagd van 6,8% naar 6%). De overgrote meerderheid keerde zich tegen dit plan (67% stemde 'nee' versus 33% 'ja'). Een aantal factoren zijn hierbij volgens Rigendinger et al. (2024) mogelijk van belang geweest,

---

3 Er is in andere landen wel sporadisch een referendum ingesteld of overwogen. In Frankrijk was er in 2023 even sprake van het houden van een referendum naar aanleiding van de verhoging van de pensioenleeftijd naar 64 jaar door president Macron, maar dit werd op 3 mei 2023 tegengehouden door de Constitutionele Raad (Le Monde, 4 mei 2023). Zweden hield in 1957 een (niet-bindend) referendum over de wijze waarop werknemers hun pensioen konden aanvullen.

Invaren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

waaronder het gebrek aan transparantie: mensen konden niet achterhalen via websites van de overheid of pensioenfondsen wat de voorgestelde hervorming precies voor hun inkomen zou betekenen. De verantwoordelijke minister verwees mensen naar hun pensioenfonds. Wat in het geval van de Zwitsers niet hielp, was het feit dat vooruitberekeningen van de Zwitserse 'SVB' foutieve formules hanteerde. Nadat deze fout was hersteld, vielen de pensioenlasten plotseling veel lager uit.⁴ Hierdoor kreeg de geloofwaardigheid van pensioeninstuties een forse knauw.

---

⁴ De fout kwam neer op een overschatting van uitgaven in het jaar 2033 van 4 miljard Zwitserse franc (4,7 miljard US dollars), zie Davis Plüss (2024).

2. Methode: survey referendum 'invaren versus ingroeien pensioenrechten'

De kernvraag in ons onderzoek luidt: in hoeverre kan het invaren van pensioenrechten op steun van de pensioenfondsdeelnemers rekenen? Het invaren is de standaardroute, maar zoals hierboven uiteengezet wordt het pleidooi voor de ingroeivariant luider en is het wellicht ook – als pensioenfondsen hun administratieve systeem niet op tijd op orde kunnen krijgen – een realistischer optie. Het horen van de stem van de pensioenfondsdeelnemer over deze zaken is een teken van sterkte, zoals Werker (2024) dat ook naar voren brengt. Daarnaast zullen pensioenfondsen vroeg of laat in de toekomst duidelijk moeten maken dat hun keuze de juiste was, willen zij niet het vertrouwen verliezen van hun deelnemers. Om zicht te krijgen op voorkeuren van deelnemers rondom invaren is een survey uitgevoerd in juni 2024 (respons 70,5%) via het LISS-panel in het kader van de NIDI-Netspar pensioenmonitor.⁵ De voorkeur voor invaren is gemeten door vier verschillende groepen van aselekt geselecteerde respondenten een vraag voor te leggen die steeds iets anders is gesteld. In box 1 is een voorbeeld van de vraag weergegeven zoals deze aan een groep respondenten is voorgelegd. Box 1 bevat de neutrale versie van de referendumvraag (variant A) en fungeert als de vergelijkingsbasis voor de drie andere varianten. Vier groepen van deelnemers worden op aselekte wijze toegewezen aan een variant en de groepen zijn min of meer gelijk naar omvang en samenstelling. Omdat de kwestie van het 'invaren' alleen relevant is voor pensioenfondsen en niet voor premiepensioeninstellingen (ppi) en verzekeraars (Mehlkopf en Nijman, 2024) leggen we in deze studie de focus op pensioenfondsen. Respondenten konden aangeven hoe zij zijn aangesloten bij een pensioenfonds of pensioenverzekeraar; de laatste groep is daarom uitgesloten van onze studie.

Bij het opstellen van de referendumvraag – en dan met name de keuzeopties – hebben we gekozen voor neutrale bewoordingen. De term 'ingroeien' is in het pensioendebat inmiddels gemeengoed geworden en kan geïdentificeerd worden met het standpunt van de politieke partij NSC. Om een dergelijke associatie te vermijden, geven we de opties 'volledige' en 'gedeeltelijke overgang' van pensioenrechten. Die termen worden in de tekst van de vraag uitgelegd (zie box 1). De term 'invaren' is weliswaar in de pensioenwereld een bekend begrip, maar kan buitenstaanders – in dit geval pensioenfondsdeelnemers – verwarren; we kunnen niet zomaar aannemen dat pensioenjargon ook tot hun vocabulaire behoort.

In ons experiment worden beloofde pensioenuitkeringen in het huidige stelsel als relatief zeker gepresenteerd. Echter, de ervaring leert dat de pensioenuitkering in het huidige

---

5 Hoewel LISS-panelleden met enige regelmaat pensioenvragen voorbij zien komen, is de belangstelling voor pensioen zeer matig te noemen (zie ook eerdere publicaties hierover, bijvoorbeeld Van Dalen en Henkens, 2021, 2024b) en in overeenstemming met andere barometers of peilingen (zie bijv. Visser et al., 2024). De evaluatievragen die standaard bij iedere LISS-peiling worden gehouden laten voor onze peiling zien dat de respondenten de gestelde vragen in hoge mate niet moeilijk vinden, duidelijk geformuleerd, en interessant vinden en ook de respondenten naar eigen zeggen aan het denken zetten.

stelsel ook onzekerheid kent. In de laatste twintig jaar zijn dekkingsgraden van veel pensioenfondsen beneden kritieke waarden gedaald en werd van indexatie afgezien, met alle gevolgen van dien voor het vertrouwen in pensioenfondsen (Van Dalen en Henkens, 2022). We gaan ervan uit dat pensioenfondsdeelnemers van deze onzekerheden op de hoogte zijn. Daarnaast zijn we ons ervan bewust dat het pensioendebat over het nieuwe stelsel duidelijke voor- en tegenstanders kent. Aan die tweedeling kunnen we nooit recht doen. De voorstanders zullen box 1 (variant A) wellicht niet als een volledige beschrijving van het nieuwe stelsel zien. Tegenstanders zullen het wellicht als een juiste beschrijving zien. De alternatieve versie (variant B) – dat het nieuwe stelsel als de beste garantie op een koopkrachtig pensioen neerzet – kan misschien juist op steun van de voorstanders rekenen, terwijl tegenstanders die variant niet of moeilijk geloven. Afhankelijk van hoe men in het debat staat wordt de neutrale versie mogelijk verschillend beoordeeld. Het idee achter het experiment van een mogelijk referendum draait erom een indruk te krijgen van de omvang van de verschillen die mogelijk optreden tussen vier varianten. Als die verschillende varianten de algehele conclusie van een referendum niet wezenlijk beïnvloeden, krijgen we een robuuste indruk van de voorkeur van de gemiddelde pensioenfondsdeelnemer.

Box 1: Vraagstelling referendum in survey, juni 2024

Bij de overgang van het oude naar het nieuwe pensioenstelsel moeten grote keuzes gemaakt worden. Daar zijn verschillende ideeën over. Een van die ideeën is om een stemming te houden onder alle deelnemers van een pensioenfonds ('referendum'), waarbij de meerderheid van de stemmen beslist wat uw pensioenfonds gaat doen met al het gespaarde pensioengeld.

In de volgende vragen zijn we benieuwd wat er volgens u **met het gespaarde pensioengeld moet gebeuren** in het nieuwe pensioenstelsel, als u en andere deelnemers bij uw pensioenfonds **een stem krijgen via een referendum**.

De uitkomst van het referendum krijgt pas waarde als veel deelnemers van een pensioenfonds hun stem uitbrengen.

*[Vervolgens komt de respondent bij een van de vier versies van de referendumvraag. Hieronder staat de **neutrale versie (groep A)**, zonder 'zachte' aanmoediging en met de kale keuzeopties om voor volledige overgang naar het nieuwe stelsel te kiezen of een gedeeltelijke of ingroeivariant]*

U kunt uw stem uitbrengen voor uw pensioenfonds en kiezen uit de volgende opties.

Optie 1: **Volledige overgang** naar het nieuwe stelsel: al het pensioenvermogen wordt overgezet.

Veel werkgevers en vertegenwoordigers van werknemers binnen pensioenfonds (zoals vakbonden) hebben dit al besloten.

Optie 2: **Gedeeltelijke overgang**. Dat betekent dat twee systemen of potjes naast elkaar zullen bestaan:

- (1) een pot voor pensioen dat al opgebouwd is. Hiervoor gelden de regels van het huidige pensioenstelsel: de hoogte van de pensioenuitkering is zeker, en daarom moeten er ook hoge reserves worden aangehouden; en
- (2) een pot voor pensioen dat in de toekomst opgebouwd wordt, hiervoor gelden de regels van het nieuwe pensioenstelsel. In dit pensioenstelsel is de hoogte van de pensioenuitkering onzeker, omdat deze afhankelijk is van ingelegde premies en behaalde rendementen.

Als u zou mogen stemmen in dit referendum, zou u dat dan doen?

1. Ja, zeker
2. Ja, waarschijnlijk wel
3. Nee, waarschijnlijk niet
4. Nee, zeker niet

Welke keuze zou u dan maken? *[deze vervolgvraag zien alleen de respondenten die 'ja' hebben geantwoord]*

1. Steun voor **volledige overgang** naar het nieuwe stelsel
2. Steun voor **gedeeltelijke overgang** naar het nieuwe stelsel

Achtereenvolgens zijn de volgende aanpassingen gemaakt in de vraagstelling dan wel het bieden van keuzeopties:

Variant B: versie met aanbeveling sociale partners

Deze variant bevat een aanvulling op de neutrale versie in het beschrijven van de optie over het 'invaren'.. De extra informatie die deelnemers krijgen gaat over de steun van de sociale partners voor het geheel overhevelen van de pensioenrechten in het nieuwe stelsel. In de box hieronder geven we optie 1 volledig weer, waarbij de aanvulling op de neutrale formulering cursief is weergegeven.

Optie 1: **Volledige overgang** naar het nieuwe stelsel: al het pensioenvermogen wordt overgezet.

Veel werkgevers en vertegenwoordigers van werknemers binnen pensioenfonds (zoals vakbonden) hebben dit al besloten. *Zij zijn ervan overtuigd dat dit de beste garanties biedt voor een koopkrachtig pensioen. Dat wil zeggen: een pensioen dat op z'n minst de jaarlijkse prijsstijgingen bijhoudt.*

Variant C: met optie om blanco te stemmen

De bovenstaande varianten A en B dwingen de pensioenfondsdeelnemers te kiezen tussen twee opties. Maar, bij zo'n complex vraagstuk als de aanstaande pensioenhervorming is het begrijpelijk als deelnemers eenvoudigweg niet weten wat de beste keuze is. Het bieden van een blanco stemoptie i) geeft de deelnemer de kans om duidelijk te maken dat dit een te moeilijk vraagstuk is om in te kiezen en ii) kan de geldigheid van het referendum verhogen.

De volledige keuzeopties in variant C omvatten de volgende drie antwoordcategorieën:

1. Steun voor **volledige overgang** naar het nieuwe stelsel
2. Steun voor **gedeeltelijke overgang** naar het nieuwe stelsel
3. Ik weet het niet/ik stem blanco

Variant D: met optie om tegen de totale pensioenhervorming te stemmen

Tot slot is een vierde variant gebruikt in het onderzoek. Hierbij kregen de deelnemers naast de opties van een volledige, dan wel gedeeltelijke overgang ook de optie om de overgang naar het nieuwe stelsel af te keuren en alles bij het oude te laten. We hebben gekozen voor het toevoegen van deze optie, omdat uit eerder onderzoek (Van Dalen en Henkens, 2024) naar voren is gekomen dat deelnemers een sterke voorkeur hebben voor de status quo. Bovendien is ook uit het pensioendebat gebleken dat veel deelnemers sterke twijfels hebben over de nieuwe pensioenwet. Een kwalitatieve studie van Van Hekken et al. (2022) over het nieuwe pensioenstelsel liet bijvoorbeeld ook zien dat het nieuwe stelsel verschillende emoties oproept bij jong en oud. Jonge werkenden zijn redelijk hoopvol en optimistisch, terwijl oudere werkenden en gepensioneerden gevoelens hebben van scepsis en zorg.

De volledige keuzeoptie in deze variant omvat de volgende drie antwoordcategorieën:

1. Steun voor **volledige overgang** naar het nieuwe stelsel
2. Steun voor **gedeeltelijke overgang** naar het nieuwe stelsel
3. Geen steun voor de overgang naar het nieuwe stelsel. Alles bij het oude laten.

3. Resultaten van het referendum

De beschrijving van de uitkomsten en resultaten van de analyse van bovengenoemde vier referendumvarianten worden in twee stappen beschreven. Allereerst analyseren we het opkomstpercentage (par. 3.1) om vervolgens de keuze van pensioenfondsdeelnemers te analyseren die hebben aangegeven te gaan stemmen als hun pensioenfonds een referendum zou organiseren (par. 3.2)

3.1 Opkomst bij een referendum

Een referendum moet kunnen rekenen op een redelijk percentage deelnemers aan het stemproces wil men de stemuitkomst als geloofwaardig beschouwen. Bij de meeste nationale referenda wordt vooraf bepaald hoe hoog het opkomstpercentage moet zijn voor een geldige uitkomst. Wij spreken hier echter niet over een nationaal referendum, maar over een referendum georganiseerd door een pensioenfonds. Desalniettemin zou men verwachten dat een pensioenfonds het advies/besluit van deelnemers alleen dan overneemt als de opkomst aan enige minimumeisen voldoet; het volledig overhevelen van pensioenrechten naar het nieuwe pensioenstelsel is tenslotte een grootscheepse kwestie.

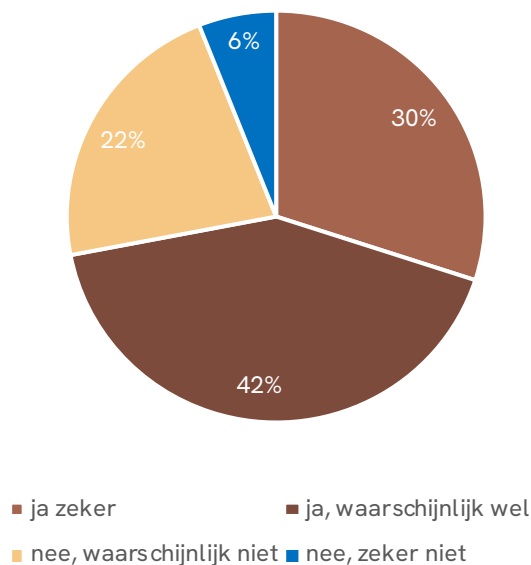
Bij het beslissen over het invaarvraagstuk moeten vooraf minimumeisen worden vastgesteld om de uitkomst over te nemen voor het gehele collectief van pensioendeelnemers. In het debat over het referendumvoorstel van NSC worden door sommige mensen respons- of opkomstpercentages genoemd als benadering van wat een referendum over het nieuwe pensioenstelsel zou opleveren. Van der Poel (2024) geeft als voorzet een drempelwaarde van 60 procent referendumopkomst voor een rechtsgeldige uitkomst. De vraag is of dat laatste zo is en of het niet een onderlinge afspraak binnen een pensioenfonds kan zijn. Zo hield de Deelnemersvereniging Pensioenfonds Dierenartsen (DPD) in 2023 een referendum onder de leden over de hoogte van het premiepercentage (premie-inleg) en de wijziging van het nabestaandenpensioen (partnerpensioen en wezenpensioen) in de nieuwe pensioenregeling. De opkomst was 18,5%, wat de vereiste drempelwaarde van 15% oversteeg en waarmee besluiten over een aantal concrete zaken werden aangenomen.⁶

Pensioenfonds Yara stelde in 2023 een min of meer adviesgevend referendum in waarbij het invaren nadrukkelijk op de agenda stond. De opkomst bij deze peiling van deelnemersvoorkeuren bedroeg 75,5%. Als benadering van de geschatte opkomst voor het referendum komt Van der Poel na een rondgang langs pensioenfondsen uit op responspercentages die variëren van 0 tot 30 procent voor verschillende peilingen van pensioenfondsen – van collectieve waardeoverdracht met bezwaarrecht en onderzoek naar beleggingsprofielen tot klanttevredenheidsonderzoek. Hoewel deze cijfers een aardige inzicht bieden in de moeilijk-

⁶ Zie verder *website van Stichting Pensioenfondsen voor Dierenartsen*, 23 oktober 2023.

Invaren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Figuur 2. Intentie om gebruik te maken van stemrecht bij een referendum van het eigen pensioenfonds

Bron: NIDI-Netspar Pensioenmonitor (juni 2024), N = 1.838

heid om als pensioenfonds de eigen deelnemers te bereiken, moet een referendum over de grootste overstap in de pensioengeschiedenis niet vergeleken worden met peilingen waarbij er voor deelnemers niet veel op het spel staat. De invaarrouste betreft immers een pot met geld die voor aardig wat mensen hun grootste vermogensbron is. Ook maakt het naar verwachting nogal uit of een uitnodiging voor een referendum wordt verstuurd via een e-mail of via een formele brief met meerdere herinneringsbrieven en gepaard gaat met een informatiecampagne.

Meer kennis van het opkomstpercentage is dus gewenst en bij het opzetten van het onderzoek hebben we daar expliciet aandacht aan besteed (zie box 1). Figuur 2 biedt een overzicht van hoe hoog de opkomst voor het referendum is voor de totale groep van pensioenfondsdeelnemers.

Figuur 2 laat zien dat de groep die wil deelnemen aan het referendum van het eigen pensioenfonds 72 procent bedraagt. Dat is een fors verschil met de geschatte opkomstpercentages die we hierboven hebben genoemd. Uit de psychologische literatuur (Fishbein et al. 2003) over intenties is genoegzaam bekend dat intenties tot gedrag, bijvoorbeeld stemmen, niet volledig worden opgevolgd met daadwerkelijk gedrag. Enige voorzichtigheid is daarom op zijn plaats bij de interpretatie van dit percentage. Maar het feit dat een grote meerderheid haar stem wil laten horen in deze peiling is op z'n minst een teken dat mensen betrokken willen zijn bij de toekomstige inrichting van het eigen pensioen.

De vervolgvraag is uiteraard of de kans dat men wil gaan stemmen verschilt naar sociaal-demografische kenmerken en het vertrouwen dat men heeft in het eigen pensioenfonds en de gevolgen van het nieuwe pensioenstelsel.

Inveren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Tabel 1. Verklaring waarschijnlijkheid opkomst referendum: uitbrengen van een stem^a bij het omschreven pensioenfondsreferendum

	Coëfficiënt	t-waarde
Variant referendum (A neutraal = 0)		
B (+ steun sociale partners)	-0,13	1,05
C (+ optie blanco stem)	-0,00	0,03
D (+ optie geen steun/behoud oude stelsel)	0,20	1,65
Leeftijd (18-34=0)		
35-44	-0,23	1,47
45-55	0,06	0,34
55-64	-0,04	0,25
65+	-0,15	1,08
Opleiding (basis/vmbo =0)		
Havo/vwo/mbo	0,66***	5,20
Hbo/wo	0,99***	7,91
Geslacht (man = 0)		
Vrouw	-0,45***	5,02
Vertrouwensvariabelen		
Vertrouwen in eigen pensioenuitvoerder (neutraal =0)		
Geen/weinig vertrouwen	0,33*	2,24
Enig/veel vertrouwen	0,33**	3,25
Vertrouwen pensioenhervorming (Wtp) in effect op hoogte uitkering (blijft gelijk=0)		
Neemt toe	0,37*	1,90
Neemt af	0,30**	2,79
Geen mening	-0,52**	4,15
Pseudo R ²	0,05	
N =		1.838

a) Antwoordcategorieën gebruikt in de analyse: 1) nee, zeker niet; 2) nee, waarschijnlijk niet; 3) ja, waarschijnlijk wel en 4) ja zeker.

Noot: De schattingen zijn gecontroleerd voor pensioenuitvoerder (pensioenfonds= 0; weet niet = 1). Deze dummyvariabele levert geen significante verschillen op. Geschat met ordered logit, significantiewaarden * p < 0,10 ** p < 0,05, en *** p < 0,01.

Bron: NIDI-Netspar Pensioenmonitor (juni 2024)

De kans dat hogeropgeleiden deelnemen aan een referendum is veel groter dan voor lageropgeleiden: 78 procent van de deelnemers met een wo/hbo-diploma geven aan dat zij (zeer) waarschijnlijk deelnemen aan het referendum versus 73 procent van de deelnemers met mbo, vwo/havo en 59 procent vmbo of basisschool. Dat is nog altijd een duidelijke meerderheid, maar het verschil tussen mensen met een vmbo-diploma en hogeropgeleiden is niet verwaarloosbaar. Vrouwen zijn ook duidelijk minder dan mannen geneigd om te gaan stemmen: 68 procent versus 76 procent. Opvallend maar begrijpelijk is dat vertrouwen en wantrouwen in het eigen pensioenfonds en de verwachte consequenties van het nieuwe pensioenstelsel beide in gelijke mate aanzetten tot het gaan stemmen bij een mogelijk referendum. Wie geen mening heeft kunnen vormen over wat het nieuwe pensioenstelsel betekent voor het eigen pensioen is duidelijk minder geneigd om deel te nemen aan het referendum – een verschil van ongeveer 15 procentpunten.

Tot slot is ook de afwezigheid van statistisch significante effecten in tabel 1 noemenswaardig: de factor leeftijd vertoont geen duidelijk verband met de waarschijnlijkheid van opkomst bij een referendum. Dat is opzienbarend omdat oudere werkenden en gepensioneerden vaak meer betrokken bij en geïnformeerd zijn over pensioenzaken dan bijvoorbeeld jongeren. Het feit dat er geen significante verschillen zijn tussen de verschillende varianten suggereert dat in termen van opkomst de vier varianten niet van elkaar verschillen, hetgeen veel te verwachten door de aselechte toedeling van de steekproef over de vier varianten.

3.2 Uitslag referendum over ‘invaren versus ingroeien pensioenrechten’

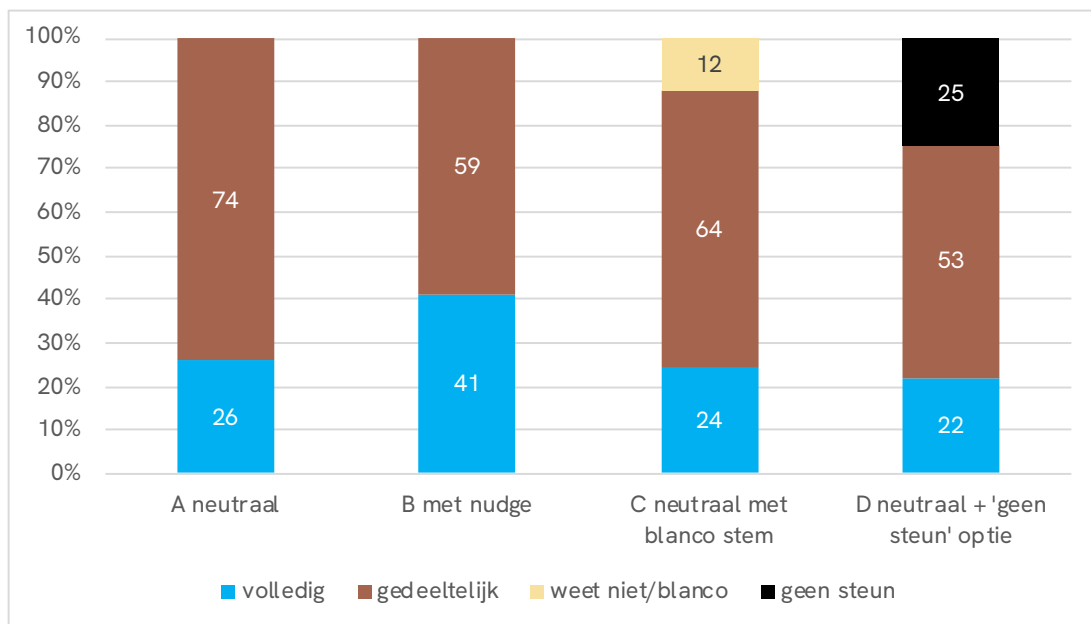
De vervolgvraag is wat de groep die gaat stemmen uiteindelijk kiest en vooral welke verschillen er bestaan tussen de antwoorden op de vier varianten. Figuur 3 toont de antwoorden voor elke variant. Voor de neutrale versie van het referendum (variant A) is driekwart van de deelnemers voor de ingroeivariant en is slechts een kwart van de deelnemers voor de standaardroute die overeengekomen was in het pensioenakkoord (alle pensioenrechten als geheel overhevelen naar het nieuwe stelsel met zijn nieuwe spelregels). De positieve aanbeveling in de aanvulling (variant B) op de optie om alle pensioenrechten in te varen in het nieuwe stelsel leidt weliswaar tot een duidelijke stijging van het percentage deelnemers voor een volledige overgang (van 26 naar 41%), maar geeft nog steeds geen meerderheid.

De optie om blanco te stemmen (variant C) heeft niet of nauwelijks invloed op het aantal voorstanders voor de volledige overgang in vergelijking met de neutrale versie. Wel neemt het aandeel dat wil ingroeien enigszins af (van 74 naar 64%). Het verlies aan stemvoorkeuren (blanco stem) bedraagt in de derde optie 12 procent. Laten we die blanco stemmen weg uit de uitslag van het referendum, dan is er vrijwel geen verschil: het aantal stemmers voor de ingroeivariant bedraagt 75 procent (versus de 74 procent van B).

De vierde optie D tot slot is wellicht nog het meest verrassend. In het pensioendebat wordt het stopzetten van de pensioenhervorming steeds vaker als optie genoemd en gezien de enorme tegenstand in het publieke debat zou men verwachten dat dit geluid in variant D zou kunnen domineren. Slechts een kwart van de ondervraagden geeft echter aan te willen afzien van de hele pensioenhervorming. Nu is 25 procent die geen steun verleent aan de vernieuwing van het pensioenstelsel zeker geen verwaarloosbare groep, maar het lijkt erop dat de ingroeivariant veel van de bezwaren van de tegenstanders in het debat overtuigt. Als we de tegenstem wegdenken en ons concentreren op de keuze tussen ingroeien of een volledige overgang van pensioenrechten, dan is van alle varianten bij optie D de voorkeur voor ingroeien met 78 procent het grootst en de voorkeur voor het volledig overgaan met 22 procent het kleinst.

Invaren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Figuur 3. Uitkomst van referendum onder pensioenfondsdeelnemers in vier verschillende varianten in de vormgeving van een referendumvraag (percentages)

Bron: NIDI-Netspar pensioenmonitor (juni 2024), N = 1.327

Om de verschillen in uitkomsten van deze vier varianten ook multivariaat te toetsen, hebben we in tabel 2 de binaire uitkomst (niet volledig overgaan/blanco/oude stelsel behouden = 0, volledig overgaan = 1) proberen te verklaren aan de hand van dezelfde set variabelen als in tabel 1. Uit die analyse blijkt allereerst het belang van een positieve aansporing van sociale partners (variant B) voor de keuze voor een volledige overgang naar het nieuwe stelsel. De andere varianten (C en D) laten geen statistisch significante verschillen zien op de keuze voor invaren. Eveneens is duidelijk dat 65-plussers in vergelijking met jongere leeftijdsgroepen vaker kiezen voor het behouden van oude pensioenrechten. Zij stemmen hoofdzakelijk tegen het invaren van de pensioenrechten.

In de keuze om wel of niet de volledige overgang te steunen vinden we geen samenhang met opleiding en geslacht. *A priori* zou men wellicht verwachten dat hogeropgeleiden beter doorgronden wat de mogelijke voordelen van het nieuwe stelsel zijn, aangezien opleiding en financiële geletterdheid vaak samengaan.

Waar opleiding geen invloed heeft op de stemkeuze, heeft de emotie of het gevoel meer verklarende kracht. Wie veel vertrouwen heeft in het eigen pensioenfonds is meer geneigd om voor een volledige overgang te stemmen, zoals ook degenen die verwachten dat het nieuwe stelsel tot een verhoging van de pensioenuitkering zal leiden.

Inveren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Tabel 2. Verklaring keuze voor (volledig) invaren naar het nieuwe stelsel bij een pensioenreferendum met een gedeeltelijke variant ('ingroeien') als basiscategorie^a

	Coëfficiënt	t-waarde
Variant referendum (A neutraal = 0)		
B (+ steun sociale partners)	0,65***	3,69
C (+ optie blanco stem)	-0,06	0,30
D (+ optie geen steun, behoud oud stelsel)	-0,31	1,62
Leeftijd (18-34=0)		
35-44	0,18	0,81
45-55	-0,24	1,03
55-64	-0,15	0,70
65+	-0,63***	3,06
Opleiding (basis/vmbo =0)		
Havo/vwo/mbo	0,26	1,23
Hbo/wo	0,18	0,88
Geslacht (man = 0)		
Vrouw	-0,19	1,43
Vertrouwen in eigen pensioenuitvoerder (neutraal =0)		
Geen/weinig vertrouwen	-0,21	0,88
Enig/veel vertrouwen	0,37**	2,37
Vertrouwen pensioenhervorming (Wtp) in effect op hoogte uitkering (blijft gelijk=0)		
Neemt toe	0,34	1,60
Neemt af	-0,80***	5,05
Geen mening	-0,39**	1,97
Constante	-0,59	1,59
Pseudo R ²		0,07
N =		1.327

a) Antwoordcategorieën gebruikt in de analyse: 1) volledige overgang; 2) gedeeltelijke overgang (=0). De schattingen zijn tevens gecontroleerd voor pensioenuitvoerder (pensioenfonds en een groep die niet weet bij welke uitvoerder ze pensioen opbouwen). Geschat met logit, significantiewaarden * p < 0,10 ** p < 0,05, en *** p < 0,01.

Bron: NIDI-Netspar Pensioenmonitor (juni 2024)

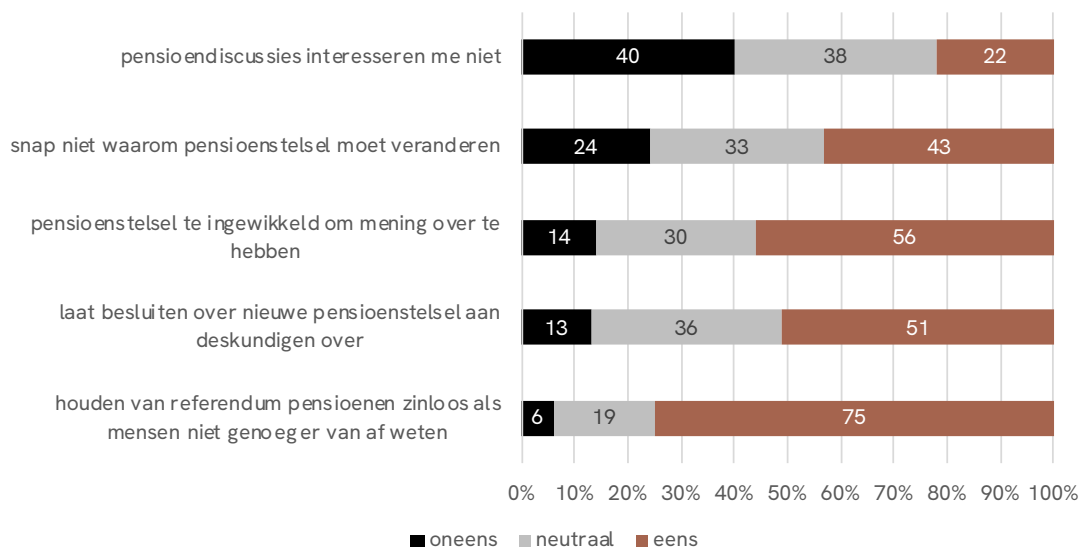
4. Meningen en bedenkingen rond een pensioenreferendum

Het presenteren van de uitkomsten van een referendum zoals in de vorige paragrafen uiteengezet laat duidelijk zien dat er een hang naar de status quo is en dat ingroeien van pensioenrechten verreweg de gouden route is volgens pensioenfondsdeelnemers. Of zij ook de mogelijke schaduwzijden van een referendum op het netvlies hebben is onduidelijk. In ons onderzoek hebben we de deelnemers daarom ook een aantal vragen achteraf voorgelegd over de voors en tegens van een referendum, als ware het een evaluatie van een referendum nu zij het zelf hebben ingevuld. Daarbij is het vooral de vraag of mensen zich überhaupt een mening of oordeel kunnen vormen over het pensioenstelsel en of zij afwegingen inzake het nieuwe stelsel niet liever overlaten aan pensioendeskundigen.

Figuur 4 toont voor de totale groep van pensioenfondsdeelnemers hun opinies over kwesties als belangstelling voor pensioen en het begrijpen van de ratio van de huidige pensioenhervorming, maar ook over de zin of onzin van een referendum en het overlaten van beslissingen aan deskundigen.

Het meest opvallende van deze vijf stellingen is dat het gros van de pensioenfondsdeelnemers (75%) een referendum over de pensioenhervorming als ‘zinloos’ ervaren als mensen niet genoeg kennis hebben over pensioenzaken. Andere stellingen bevestigen min of meer dat dit ook op een deel van de respondenten zelf betrekking heeft: ruim de helft (56%) van de pensioenfondsdeelnemers vindt het pensioenstelsel te ingewikkeld om een duidelijke mening over te ontwikkelen. Maar ook de ratio om deze grootscheepse hervorming van het stelsel in gang te zetten ontbreekt bij velen: 43 procent snapt niet waarom het huidige pensioenstelsel moet veranderen. Daarmee is overigens niet gezegd dat pensioen hen niet

Figuur 4. Opvattingen van pensioenfondsdeelnemers over thema’s die spelen rond het referendum over het nieuwe pensioenstelsel

Bron: NIDI-Netspar pensioenmonitor (juni 2024), N = 1.836

interesseert. Slechts een op de vijf pensioenfondsdeelnemers geeft expliciet aan pensioen-discussies oninteressant te vinden.

Toch moet iemand een beslissing nemen over hoe het pensioenstelsel het beste bestand is tegen bevolkingsvergrijzing en een veranderende arbeidsmarkt. De helft van de deelnemers is van mening dat besluiten over het nieuwe pensioenstelsel het beste door pensioenkundigen kunnen worden genomen. Het uitbesteden van die beslissing gebeurt in de praktijk aan sociale partners, maar natuurlijk ook door het kiezen van volksvertegenwoordigers die zich met de vormgeving van het nieuwe pensioenstelsel hebben bemoeid en blijven bemoeien.

In het licht van het huidige pensioendebat is daarom ook de vraag relevant hoe eensgezind links en rechts over dit soort kwesties denkt. Het kabinet-Schoof heeft de pensioenhervorming immers tot een 'vrije kwestie' bestempeld, wat het inzichtelijk maakt hoe kiezers van verschillende partijen denken over de beste aanpak van de besluitvorming rond bijvoorbeeld het invaren van pensioenrechten.

Tabel 3. Opvattingen van pensioenfondsdeelnemers over de complexiteit van pensioenkwesities, 2024

Stemkeuze november TK 2023	'Ik vind het pensioenstelsel te ingewikkeld om een mening over te hebben'			'Ik snap niet waarom het pensioenstelsel moet veranderen'		
	Oneens	Neutraal	Eens	Oneens	Neutraal	Eens
	<i>Percentages</i>			<i>Percentages</i>		
VVD	17	31	52	30	26	44
PVV	14	33	54	13	30	57
BBB	12	29	60	14	41	45
NSC	11	30	59	14	34	52
PvdA/GL	18	28	53	37	27	36
D66	20	26	55	33	35	32
SP	11	27	62	15	33	52
CDA	19	32	49	20	37	42

Bron: NIDI-Netspar pensioenmonitor (juni 2024), gekoppeld met LISS-module politieke waarden (december 2023-maart 2024), N = 1.274

Tabel 3 bevat allereerst een indruk van hoe kiezers van de grootste partijen denken over het pensioenstelsel en de noodzaak om te hervormen. De linkerzijde van tabel 3 over de complexiteit van het pensioenstelsel laat duidelijk zien dat men eensgezind en in meerderheid het stelsel te ingewikkeld vindt om een mening over te hebben.⁷ Een belangrijke reden tot hervorming ligt besloten in het feit dat het huidige pensioenstelsel onhoudbaar is en dat

7 Zie in appendix tabel 5A voor de formele statistische toets om verschillen tussen politieke partijen op de individuele stellingen, zoals gepresenteerd in tabel 3 en tabel 4, vast te stellen. De complexiteit (linker kolom in tabel 3) wordt door alle genoemde partijen gedeeld en verschillen zijn insignificant. Dat geldt overigens niet voor de rechterzijde van tabel 3 over de ratio van de pensioenhervorming, waarbij wel significante verschillen tussen partijen waar te nemen zijn.

Inveren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Tabel 4. Opvattingen van pensioenfondsdeelnemers over besluitvorming inzake het pensioenstelsel, 2024

Stemkeuze november TK 2023	'Het houden van een referendum over pensioenen heeft geen zin als mensen er niet genoeg van afweten'			'Besluiten over het nieuwe pensioenstelsel kunnen het beste door pensioendeskundigen worden genomen'		
	Oneens	Neutraal	Eens	Oneens	Neutraal	Eens
	<i>Percentages</i>			<i>Percentages</i>		
VVD	6	14	80	10	26	64
PVV	6	22	72	15	45	40
BBB	9	24	67	14	53	33
NSC	7	18	75	16	34	50
PvdA/GL	5	15	80	10	33	57
D66	1	24	75	12	22	66
SP	5	30	66	11	45	44
CDA	2	20	78	12	22	66

Bron: NIDI-Netspar pensioenmonitor (juni 2024), N = 1.274

er iets moet gebeuren. Gevraagd naar de ratio van de pensioenhervorming antwoorden toch velen dat zij niet snappen waarom het pensioenstelsel moet veranderen, met als uitschieters PVV (57%), SP (52%) en de pensioenpartij bij uitstek: NSC (52%).⁸

De vraag is uiteraard hoe de kiezers van verschillende partijen denken over het houden van een pensioenreferendum als mensen niet genoeg van de materie afweten. De eensgezindheid zoals die in tabel 4 is gepresenteerd spreekt boekdelen: van links tot rechts ziet men geen nut in het houden van een referendum onder dergelijke omstandigheden.⁹ De vervolgvraag is of men bereid is het nemen van besluiten over te dragen aan pensioendeskundigen.

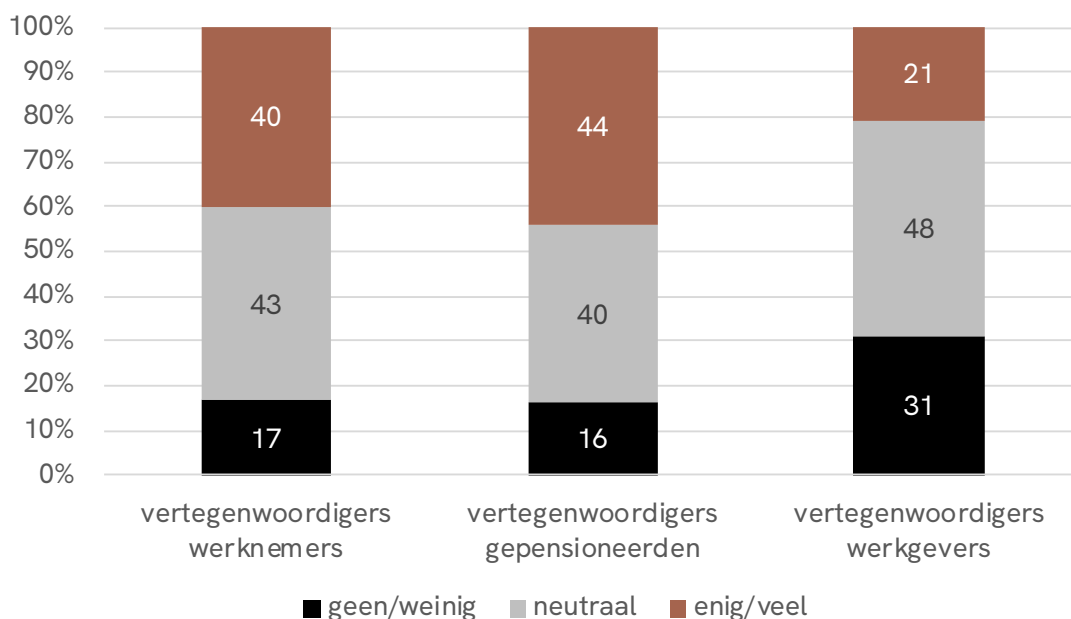
Over het algemeen is men het erover eens dat dit het beste is, maar op dit punt is wel meer reliëf zichtbaar in de opvattingen: kiezers van PVV, BBB en SP kennen meer twijfels over het overdragen van beslissingsmacht aan deskundigen. Waar kiezers van andere partijen in meerderheid stellen dat pensioendeskundigen maar moeten besluiten over het nieuwe pensioenstelsel, wijken kiezers van PVV (met 40%), BBB (met 33%) en SP (met 44%) daarvan af. En hoewel de NSC-kiezers zich met 50 procent ook scharen achter de steun voor pensioendeskundigen, is dit een uitkomst met gemengde gevoelens: de opstellers van het NSC-partijprogramma zijn sterk voor het houden van een referendum dan wel het geven van een stem aan de pensioenfondsdeelnemer, terwijl de overgrote meerderheid van deze partij (75%) een referendum afwijst als mensen niet genoeg pensioenkennis hebben.

8 Dit zijn redelijk robuuste verschillen, ook als men corrigeert voor effecten van leeftijd, opleiding en geslacht van kiezers. In de bijlage is in tabellen 6A en 6B het verschil in opinies tussen kiezers van politieke partijen onder de loep genomen door te corrigeren voor leeftijd, geslacht en opleiding, hetgeen nog duidelijker tot uitdrukking brengt in welke mate partijkeuze van invloed is op de stellingen.

9 In de bijlage tabel 6A kan men formeel getoetst zien dat de politieke kleur van de getoonde partijen niet significant van elkaar verschilt voor zowel de stelling over het nut van een referendum als over de complexiteit van het pensioenstelsel.

Invaren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Figuur 5. Vertrouwen in (niet-uitvoerende) bestuursleden van een pensioenfonds die spreken namens werknemers, gepensioneerden en werkgevers

Bron: NIDI-Netspar pensioenmonitor (juni 2024), N = 1.847.

Tot slot, het feit dat pensioenfondsgedestemden positief gestemd zijn over het uitbesteden van beslissingen over het nieuwe pensioenstelsel aan pensioendeskundigen is de facto een stem voor hoe zaken nu geregeld zijn. Binnen pensioenfondsen zijn de stemmen van werknemers, werkgevers en gepensioneerden vertegenwoordigd in het bestuur van een pensioenfonds en die vertegenwoordigers worden geselecteerd of gekozen op basis van onder meer affiniteit en kennis van de pensioensector en vervolgens ook via opleidingen geschoold in pensioenkwesities. Het vertrouwen in deze bestuursleden (zie figuur 5) is redelijk hoog wat betreft de vertegenwoordigers van werknemers (40% heeft enig tot veel vertrouwen) en gepensioneerden (44%, enig tot veel).

Het vertrouwen in de stem van vertegenwoordigers van werkgevers binnen het bestuur van een pensioenfonds valt echter te karakteriseren als argwanend: 21 procent heeft (enig/veel) vertrouwen, terwijl 31 procent geen tot weinig vertrouwen heeft in deze stem. Op zich valt deze asymmetrie in vertrouwen te verwachten: gelijkgestemden of mensen met een gelijke achtergrond vertrouwen elkaar meer dan mensen die een andere positie in organisaties bekleden of een andere achtergrond hebben. Zo hebben werkgevers hoogstwaarschijnlijk meer vertrouwen in hun vertegenwoordigers binnen het bestuur en kijken zij vermoedelijk met meer argwaan naar de vertegenwoordigers van werknemers of gepensioneerden. Uit onderzoek onder werkgevers in 2018 bleek dat zij veel vertrouwen hebben in de beginselen van het Nederlandse pensioenstelsel, zoals het solidaire karakter en de verplichte aansluiting bij het bedrijfstakpensioenfonds, hoewel zij zich ook destijds in redelijke mate zorgen maakten over de houdbaarheid van de premielast van het huidige pensioenstelsel (van Dalen en Henkens, 2018).

5. Conclusie

Dit onderzoek laat zien wat men eventueel kan verwachten als een referendum wordt gehouden over de steun voor invaren van opgebouwde pensioenrechten. De resultaten doen vermoeden dat een pensioenreferendum op een hoge opkomst mag rekenen. Circa 70 procent van de ondervraagde pensioendeelnemers geeft aan zeker of waarschijnlijk diens stem uit te brengen in een dergelijk referendum. De gemiddelde pensioenfondsdeelnemer kiest duidelijk voor de route van het ingroeien en niet zozeer de standaardroute van het invaren. Met enige mensenkennis valt dit ook goed te begrijpen.

De ingroeivariant bevat namelijk twee elementen waardoor die door veel mensen waarschijnlijk als de aantrekkelijkste optie wordt gezien. Ten eerste, het vermijden van risico's in systeemkeuze: men weet wat men heeft, ook al is het huidige stelsel niet perfect, en weet niet hoe het nieuwe stelsel uitpakt (Morisi, 2018, Van Dalen en Henkens, 2024). Ten tweede biedt het ingroeien de route van de geleidelijkheid, terwijl de route van het invaren een big bang-transitie behelst.

Hoewel de resultaten van een referendum wijzen op meer steun voor de weg der geleidelijkheid, maken we hier een belangrijke kanttekening. Een meerderheid van de ondervraagden vindt het pensioenstelsel te ingewikkeld om zich er een mening over te vormen en twijfelt aan het nut van een referendum. Deze twijfel vindt men over de volle breedte van het politieke spectrum.

Literatuur

- Aguiar-Conraria, L., en P.C. Magalhães, (2010). Referendum design, quorum rules and turnout. *Public Choice*, 144, 63-81.
- Bello, P., en V. Galasso, (2021). The politics of ageing and retirement: evidence from Swiss referenda. *Population studies*, 75(1), 3-18.
- Bovenberg, L. (2024), Ook in nieuw pensioenstelsel is ruimte voor keuze tussen risico's en garanties, *Financieele Dagblad*, 27 maart 2024.
- Cozza, J. F., Elkins, Z., en Hudson, A. (2021). Reverse mortgages and aircraft parts: The arcane referendum and the limits of citizen competence. *Electoral Studies*, 74, 102408.
- Dalen, H.P. van, en K. Henkens, (2018), *Werkgevers hebben veel vertrouwen in hun pensioenuitvoerder*, *Me Judice*, 12 september 2018.
- Dalen, H.P. van, en K. Henkens, (2021), Pensioenkennis is een manning, *Demos*, 37 (5), 8.
- Dalen, H.P. van, en K. Henkens, (2022), Trust and Distrust in Pension Institutions in Turbulent Times: Analysis of Survey Data 2004-2021, *De Economist*, 170(4) pp. 401-433.
- Dalen, H.P. van, K. Henkens, (2024a), *Wie vertrouwt de overstap naar het nieuwe pensioenstelsel?*, *Me Judice*, 6 mei 2024.
- Dalen, H.P. van, K. Henkens, (2024b), *Wie vermijdt pensioeninformatie? Het belang van financiële vaardigheden, vertrouwen en pensioenzorgen*, Netspar Design Paper 252, Tilburg: Netspar
- Davis Pluss, J., (2024), *Fiasco for democracy? Switzerland miscalculates by billions*, *Swissinfo.ch*, 6 augustus 2024.
- Fishbein, M., M. Hennessy, M. Yzer, en J. Douglas, (2003), Can we explain why some people do and some people do not act on their intentions?, *Psychology, Health & Medicine*, 8(1), 3-18.
- Hekken, A. van, Hoofs, J., en E.C. Brügggen, (2022). Pension participants' attitudes, beliefs, and emotional responses to the new Dutch pension system. *De Economist*, 170(1), 173-194.
- Hirschman, A.O. (1970), *Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Joseph, A. (2022), 'Kies voor ingroeien in plaats van invaren', *PensioenPro*, 25 oktober 2022.
- Joseph, A. (2023), *Ingroeien in plaats van invaren*, Zomerreeks deel 3 Achmea.
- Joseph, A. (2024), Onbegrip en bangmakerij domineren pensioendebat, *Financieele Dagblad*, 19 maart 2024.
- Kocken, Th. (2020), Het nieuwe pensioencontract biedt perspectief, maar een overstap in een keer is kansloos, *Financieele Dagblad*, 3 juni 2020.
- Peters, N. (2024), *Juridische analyse inzake Motie Joseph over risico's van invaren*, Advies aan Vaste Kamercommissie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 15 oktober 2024. Amsterdam: Legaltree.
- Mehlkopf, R. en Th. Nijman, (2024), *Economische analyse van de keuze om wel of niet in te varen*, Tilburg: Netspar board briefs 07.
- Morisi, D. (2018), Choosing the risky option: Information and risk propensity in referendum campaigns. *Public Opinion Quarterly*, 82(3), 447-469.
- NIDI-Netspar Pensioen monitor (2024), *Meting 4 - Vragenlijst afgenomen in het LISS panel*, Tilburg: Centerdata.
- Poel, M. van der (2024), 'Invaarreferendum gaat niet werken vanwege lage respons', *Pensioen Pro*, 16 januari 2024.
- Popta, B. van, en O.W. Steenbeek, (2021), *Transition to a new pension contract in the Netherlands: Lessons from abroad*. Netspar Occasional Paper, 3, Tilburg: Netspar.
- Rigendinger, B., S. Jaberg, en M. Leutenegger (2024), *Six lessons from Swiss voters' rejection of occupational pension reform*, *Swissinfo.ch*, 24 september 2024.
- Stevens, Y. (2023), *Hoe de Wtp de identiteit van Nederland verandert*, Occasional paper 2023 - 003, Tilburg: Netspar.

Invaren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Tweede Kamer, (2024), *Stand van zaken van de Wet toekomst pensioenen*, 17 januari 2024, Den Haag: Rijksoverheid.

Visser, M., M. Warnaar en N. Veerman (2024), *Pensioenpeiling 2024*, Utrecht: Nibud.

Werker, B. (2024), *Nieuwe pensioenstelsel: kern deugt, uitwerking moet zorgvuldiger*, Position paper rondetafelgesprek Tweede Kamer, Den Haag, 20 juni 2024.

Wijnbergen, S. van, (2024), *Populistische plannen bedreigen onze pensioenen*, *Financieele Dagblad*, 15 maart 2024.

Bijlagen: achtergrondstatistieken en additionele analyses

Tabel 1A. Beschrijvende statistieken van variabelen gebruikt in deze studie over pensioenreferendum

	Totale groep Percentages	Groep die stem uitbrengt Percentages
Varianten referendum 'invaren'		
A (neutrale vraagstelling)	24,8	25,0
B (A + steun sociale partners)	25,2	23,7
C (A + optie blanco stem)	25,7	25,4
D (A+ optie geen steun)	24,2	25,8
Keuze tussen volledig versus gedeeltelijke overgang		
Volledig	-	27,8
Gedeeltelijk	-	72,2
Opkomstintentie referendum		
Ja, zeker	30,7	42,5
Ja, waarschijnlijk wel	41,6	57,5
Nee, waarschijnlijk niet	21,0	-
Nee, zeker niet	6,7	-
Leeftijdsgroepen		
18-34	17,4	17,7
35-44	13,8	14,2
45-55	13,7	14,7
55-64	18,8	18,9
65+	36,3	34,5
Opleiding		
Basisonderwijs/vmbo	19,6	14,8
Havo/vwo/mbo	35,7	35,6
Hbo/wo	44,7	49,6
Geslacht		
Vrouw	52,6	49,7
Pensioenfonds		
Pensioenfonds	86,9	89,3
Weet niet type pensioenuitvoerder	13,1	10,7
Vertrouwensvariabelen		
Vertrouwen in eigen pensioenuitvoerder		
Geen/weinig vertrouwen	12,8	12,8
Neutraal	33,4	29,8
Enig/veel vertrouwen	53,8	57,3
Vertrouwen pensioenhervorming (Wtp) in het effect op hoogte uitkering:		
Neemt toe	8,8	9,9
Blijft gelijk	37,4	37,1
Neemt af	34,8	37,7
Geen mening	19,1	15,3
N =	1.838	1.327

Bron: NIDI-Netspar Pensioenmonitor (juni 2024)

Inveren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Tabel 2A. Verklaring keuze voor volledig invaren naar het nieuwe stelsel, het uitbrengen van een blanco stem, met gedeeltelijke variant ('ingroeien') als basis^a bij een pensioenreferendum, Variant C

	Coëfficiënt Volledig invaren	Coëfficiënt Blanco stem
Leeftijd (18-34=0)		
35-44	0,25	0,23
45-55	-0,36	-0,19
55-64	0,25	-0,81
65+	-0,41	0,01
Opleiding (basis/vmbo =0)		
Havo/vwo/mbo	0,84	-0,81
Hbo/wo	0,97**	-1,40***
Geslacht (man = 0)		
Vrouw	-0,14	-0,17
Vertrouwen in eigen Pensioenfonds (neutraal =0)		
Geen/weinig vertrouwen	-0,96	-0,02
Enig/veel vertrouwen	0,15	-0,73*
Vertrouwen pensioenhervorming (Wtp) in effect op hoogte uitkering (blijft gelijk=0)		
Neemt toe	0,12	0,18
Neemt af	-0,78**	-0,10
Geen mening	-1,02**	0,35
Pensioenuitvoerder (pensioenfonds = 0)		
Weet niet type uitvoerder	0,02	0,43
Constante	-1,07	-0,12
Pseudo R ²		0,09
N =		337

a) Antwoordcategorieën gebruikt in de analyse 1) volledige overgang; 2) gedeeltelijke overgang (=0) en 3) weet niet/blanco stem. Geschat met multinomial logit, significantiewaarden * p < 0,10, ** p < 0,05, en *** p < 0,01.

Bron: NIDI-Netspar Pensioenmonitor (juni 2024)

Inveren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Tabel 3A. Verklaring keuze voor volledig invaren naar het nieuwe stelsel, geen steun en alles bij het oude stelsel houden, met gedeeltelijke variant ('ingroeien') als basis^a bij een pensioenreferendum, onder de niet-stemmers Variant D

	Coëfficiënt Volledig invaren	Coëfficiënt Geen steun
Leeftijd (18-34=0)		
35-44	-0,38	-0,06
45-55	-1,10**	-0,29
55-64	-0,76	0,41
65+	-1,10**	0,94
Opleiding (basis/vmbo =0)		
Havo/vwo/mbo	0,66	0,48
Hbo/wo	0,44	-0,20
Geslacht (man = 0)		
Vrouw	-0,27	-0,03
Vertrouwen in eigen pensioenfonds (neutraal =0)		
Geen/weinig vertrouwen	-0,20	0,33
Enig/veel vertrouwen	0,19	-0,38
Vertrouwen pensioenhervorming (Wtp) in effect op hoogte uitkering (blijft gelijk=0)		
Neemt toe	0,27	-0,33
Neemt af	-0,88**	1,08***
Geen mening	-0,57	0,77
Pensioenuitvoerder (pensioenfonds = 0)		
Weet niet type uitvoerder	-0,89	-0,07
Constante	0,26	-1,65**
Pseudo R ²		0,10
N =		343

a) Antwoordcategorieën gebruikt in de analyse 1) volledige overgang; 2) gedeeltelijke overgang (=0) en 3) geen steun. Geschat met multinomial logit, significantiewaarden * p < 0,10, ** p < 0,05, en *** p < 0,01.

Bron: NIDI-Netspar Pensioenmonitor (juni 2024)

Tabel 4A. Stemgedrag van 'wegblijvers' van het referendum versus stemgedrag van degenen die wel opkomen bij het referendum ('stemmers')

	Variant C		Variant D	
	Stemmers	Wegblijvers	Stemmers	Wegblijvers
Volledige overgang	25%	15%	21%	20%
Gedeeltelijke overgang	63%	24%	54%	29%
Weet niet/blanco stem	12%	61%	-	-
Geen steun invaren, alles bij het oude laten	-	-	25%	51%
Totaal	100%	100%	100%	100%
N =	337	137	343	100

Bron: NIDI-Netspar Pensioenmonitor (juni 2024), de uitkomst van de wegblijvers is gebaseerd op een vervolgvraag op het nee zeggen op de mogelijkheid om te gaan stemmen: 'Als u toch overgehaald wordt om te gaan stemmen, welke keuze zou u dan maken?'

Invaren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Tabel 5A. Chi²-toets op verschillen tussen partijena naar antwoorden op stellingen

	Alle partijen (in tabel 3 en 4) Chi ² (p)	Alleen coalitiepartijen Chi ² (p)
(a) Ik vind het pensioenstelsel te ingewikkeld om een mening over te hebben	11.40 (0.66)	3.78 (0.76)
(b) Ik snap niet waarom het pensioenstelsel moet veranderen	79.94 (0.00)	31.45 (0.00)
(c) Het houden van een referendum over pensioenen heeft geen zin als mensen er niet genoeg van afweten	23.60 (0.05)	6.53 (0.37)
(d) Besluiten over het nieuwe pensioenstelsel kunnen het beste door pensioendeskundigen worden genomen	55.32 (0.00)	33.59 (0.00)
(e) Discussies over pensioen interesseren me niet	26.06 (0.03)	19.93 (0.00)

Coalitiepartijen (PVV, BBB, NSC, VVD) en oppositiepartijen D66, PvdA/GL, SP, CDA.

Tabel 6A. Toetsing partijverschillen over stellingen referendum en pensioenhervorming, gecontroleerd voor leeftijd, opleiding, en geslacht

Vraagnummers	V27a	V27b	V27c	V27d	V27e
Stellingen in het kort	Pensioen te complex	Snap nut hervorming niet	Referendum heeft geen zin	Besluiten overlaten aan experts	Geen interesse pensioen-discussies
Politieke partijkeuze (kleinere partijen =0)					
VVD	-0,10	-0,23	0,16	0,70***	-0,12
PVV	-0,15	0,42**	-0,15	-0,21	-0,10
BBB	0,12	-0,01	-0,48	-0,38	0,13
NSC	0,12	0,13	0,12	0,10	-0,40**
D66	-0,19	-0,54*	-0,10	0,64***	0,08
SP	0,06	0,15	-0,28	-0,06	0,02
CDA	-0,37	-0,31	0,09	0,52*	-0,47*
PvdA/GL	-0,03	-0,50***	0,17	0,58**	-0,16
Controlevariabelen					
Leeftijd (18-34=0)					
35-44	-0,09	0,30	0,07	-0,03	-0,12
45-55	-0,04	0,56***	-0,03	-0,39**	-0,23
55-64	-0,28	0,45***	-0,32*	-0,31*	-0,77***
65+	0,19	1,02***	-0,25	-0,22	-0,92***
Opleiding (basis/vmbo =0)					
Havo/vwo/mbo	-0,21	-0,14	0,05	-0,24*	-0,50***
Hbo/wo	-0,83***	-0,58***	0,31**	-0,42***	-0,85***
Geslacht (man = 0)					
Vrouw	0,74***	0,28***	0,07	-0,22**	0,47***
Pseudo R ²	0,04	0,04	0,01	0,02	0,04

Antwoordcategorieën gebruikt in de analyse: 1) volledig oneens; 2) eens; 3) eens noch oneens; 4) eens en 5) volledig eens. Geschat met ordered logit, significantiewaarden * p < 0,10, ** p < 0,05 en *** p < 0,01, N = 1.476.

Voor de interpretatie van de gepresenteerde coëfficiënten: een positieve coëfficiënt betekent dat men meer eens of minder oneens is met de stellingen; het omgekeerde geldt voor een negatieve coëfficiënt. Voorbeeld: vrouwen zijn het meer dan mannen eens met de stelling dat pensioen te ingewikkeld is om een mening over te hebben. En PVV-kiezers zijn het meer dan andere kiezers eens met de stelling dat men niet snapt waarom het pensioenstelsel hervormd moet worden. PvdA/GL kiezers zijn het vergeleken met andere kiezers duidelijk minder eens met deze stelling.

Bron: NIDI-Netspar Pensioenmonitor (juni 2024)

Inveren of ingroeien in het nieuwe pensioenstelsel?

Tabel 6B. Toetsing partijverschillen over stellingen referendum en pensioenhervorming, zonder controlevariabelen

Vraagnummers Stellingen in het kort	V27a Pensioen-stelsel te complex	V27b Snap nut hervorming niet	V27c Referendum heeft geen zin	V27d Besluiten overlaten aan experts	V27e Geen interesse pensioen- discussies
Politieke partijkeuze (Kleinere partijen =0)					
VVD	-0,19	-0,10	0,11	0,67***	-0,41*
PVV	-0,02	0,59***	-0,27	-0,12	-0,05
BBB	0,19	0,14	-0,55*	-0,33	0,01
NSC	0,16	0,40**	0,00	0,13	-0,64***
D66	-0,25	-0,48**	-0,07	0,57**	-0,15
SP	0,18	0,35	-0,38	-0,06	-0,11
CDA	-0,30	0,05	-0,04	0,55**	-0,71***
PvdA/GL	-0,14	-0,42**	0,17	0,45***	-0,39**
Pseudo R ²	0,00	0,02	0,00	0,01	0,01

Antwoordcategorieën gebruikt in de analyse: 1) volledig oneens; 2) eens; 3) eens noch oneens; 4) eens en 5) volledig eens. Geschat met ordered logit, significantiewaarden * $p < 0,10$, ** $p < 0,05$ en *** $p < 0,01$, $N = 1.476$.

Network for Studies on
Pensions, Aging and Retirement

Dit is een publicatie van Netspar
Januari 2025

T +31 13 466 2109
E info@netspar.nl

[netspar.nl](https://www.netspar.nl)